

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Elektronikus Eszközök Tanszéke

IT eszközök technológiája

5. előadás

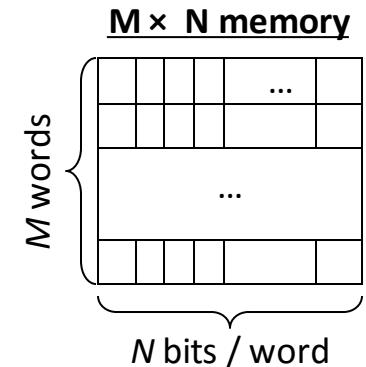
Memóriák

Memóriák

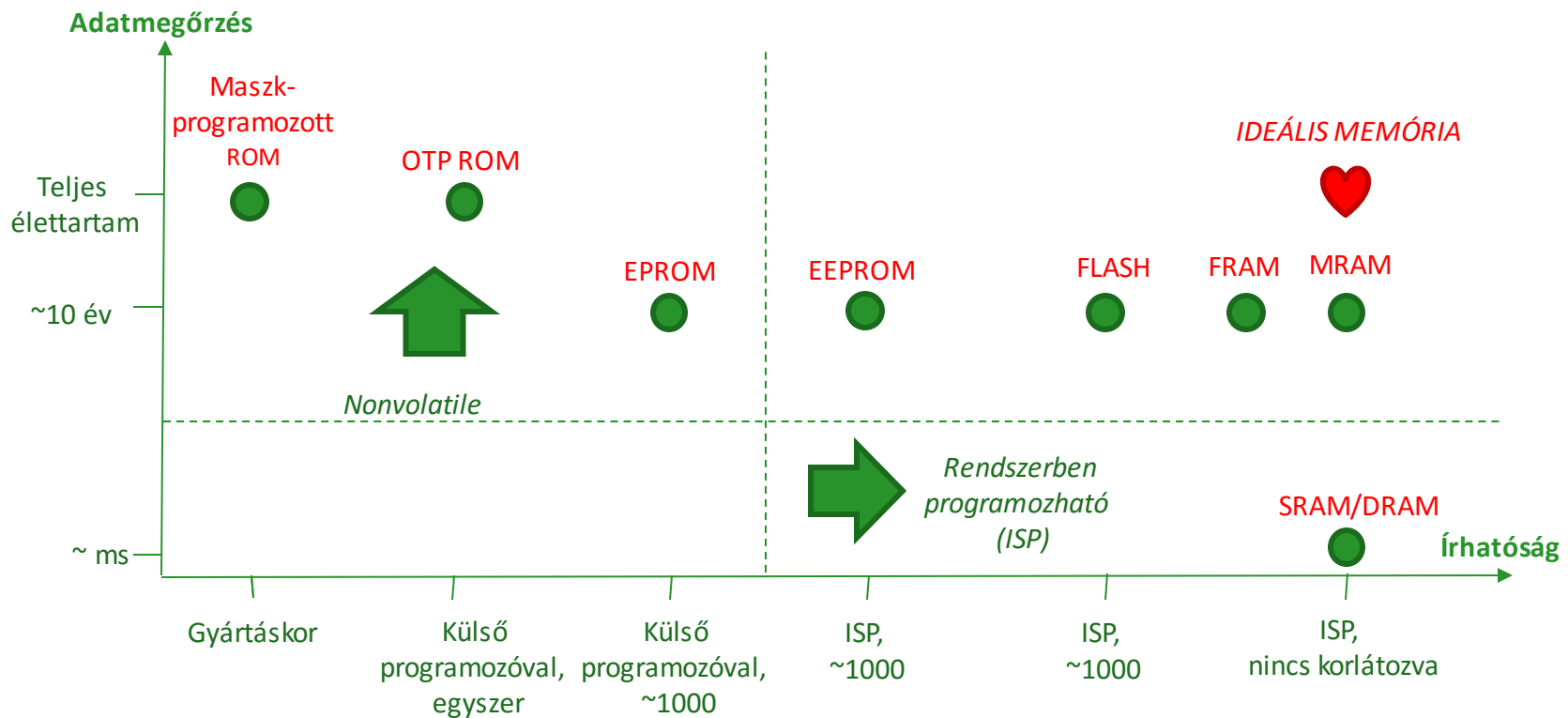
- Áttekintés
- RAM memóriák
  - statikus RAM
  - dinamikus RAM
- Tartalommal címezhető memóriák
- Új memória architektúrák
- ROM memóriák
  - A maszk programozott ROM
    - A passzív terhelésű logikai kapu
    - A NOR / NAND elrendezés
- OTP ROM
  - Az egyszeri programozás eszközei: fuse, antifuse
- EEPROM
- FLASH EEPROM

Félvezető memóriák alapfogalmai

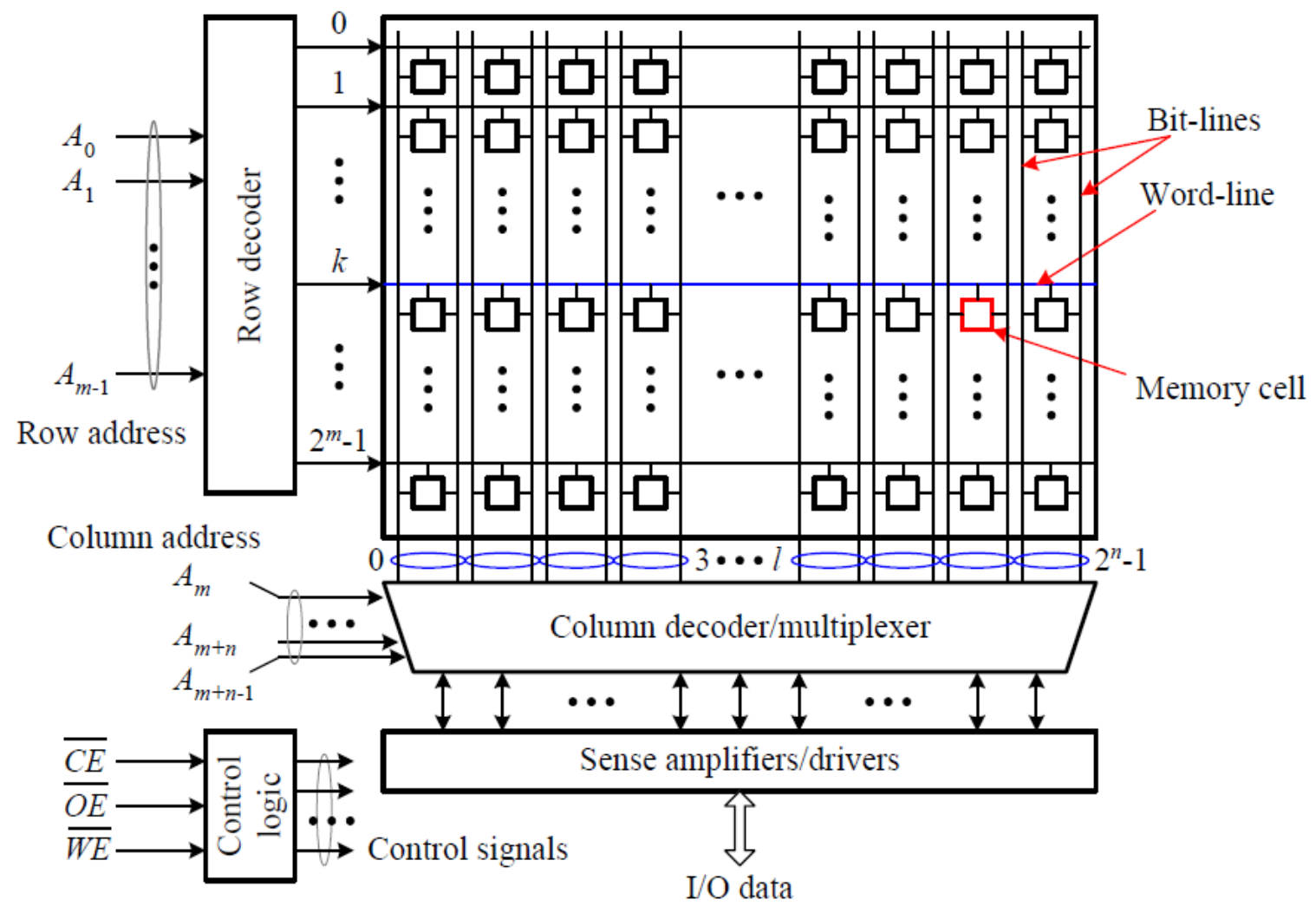
- $M \times N$ memória
  - M db N bit széles memóriaszó. M kettő hatványa, N általában 8 többszöröse.
  - Pl. $64k \times 16$, azaz 1Mbit kapacitású memória.
- Tradicionális felosztás
  - ROM vs RAM, azaz csak olvasható ill. (nem szószerint) írható-olvasható memória
  - Kevésbé használható, a határok elmosódtak
    - Az EEPROM írható, az NVRAM nem veszíti el az információt a tápfeszültség megszűnésekor.
- Csoportosítás:
  - Írhatóság és adatmegőrzési idő szerinti csoportosítás jobb.

Félvezető memóriák csoportosítása

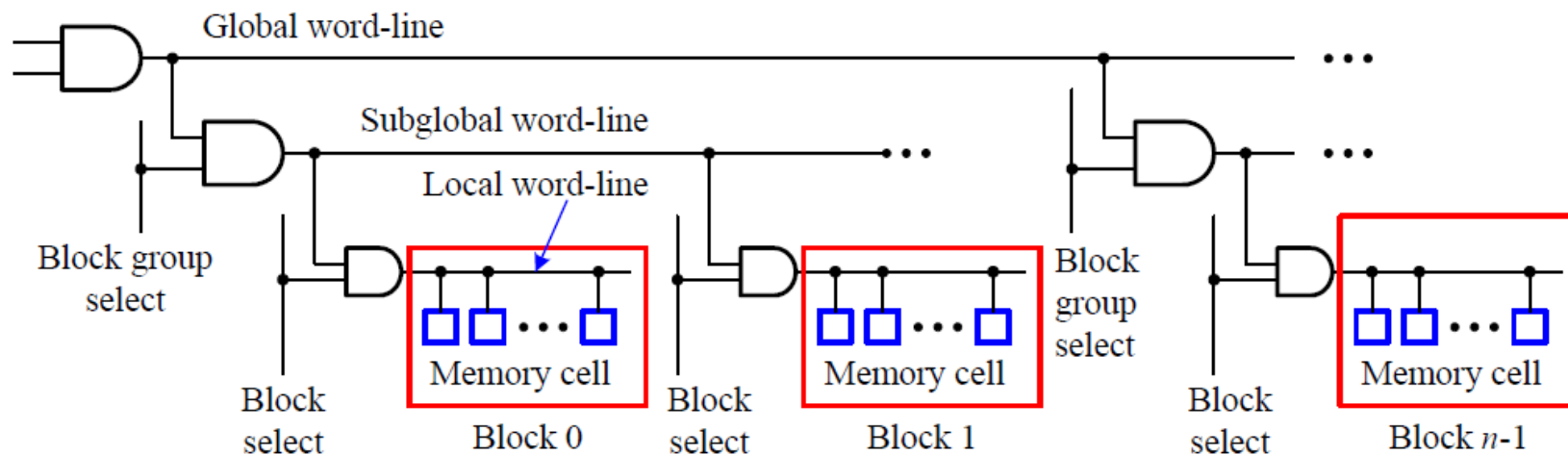
A tipikus memória struktúra

A tipikus memória struktúra

- A tárolás egy memória mátrixban történik.
  - A mátrix egy eleme, az elemi cella felel 1 vagy több bit információ tárolásáért.
  - Egy sorban lévő cellát az ún. **szóvonallal** (word line) aktiválunk, amelyet a cím egy részéből a sordekóder állít elő.
  - Az aktivált cellák a **bitvonalra** (bit line) másolják a tartalmukat.
  - A cím másik részével a bitvonalak közül választunk ki
- Az érzékelő erősítő állítja helyre a szokásos CMOS rail-to-rail jelet.
  - A cella tranzisztorai KIS MÉRETŰEK. (mivel minél kisebb a cella, annál nagyobb kapacitású memóriát lehet elhelyezni felületegységként.)
  - Ezért nem teljesen digitális a működés, valójában néhány 100mV a logikai szint távolsága, amit az érzékelő erősítő állít helyre.

Nagykapacitású memóriák

- Túl sok sor lenne a mátrixban, ezért több részre bontják
  - Még további két szint hierarchia -> blokk csoport és csoporton belül blokkok.
- A hozzáférés hierarchikus
- A kívülről megjelenő forma a **bank**.

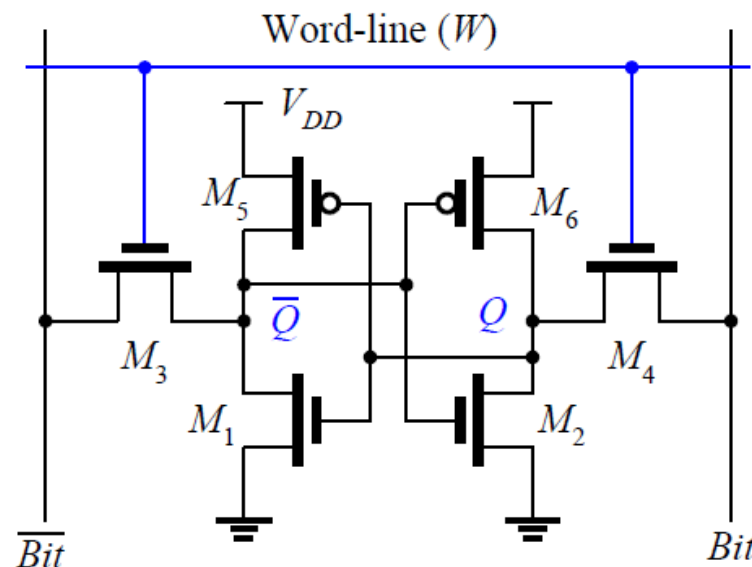
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Elektronikus Eszközök Tanszéke

Statikus RAM (SRAM)

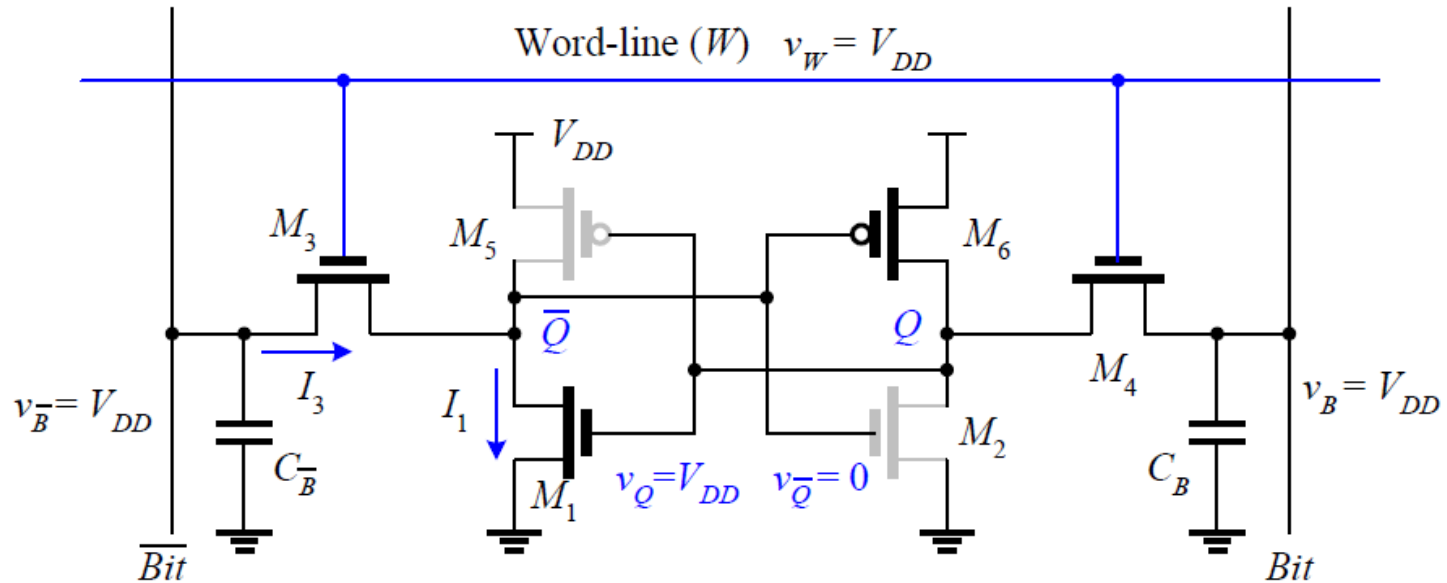

Statikus RAM memória

- A cellát 6 tranzisztor alkotja
- Két bitvonal van, ellentétes logikával.
  - Differenciális logikát fog használni.

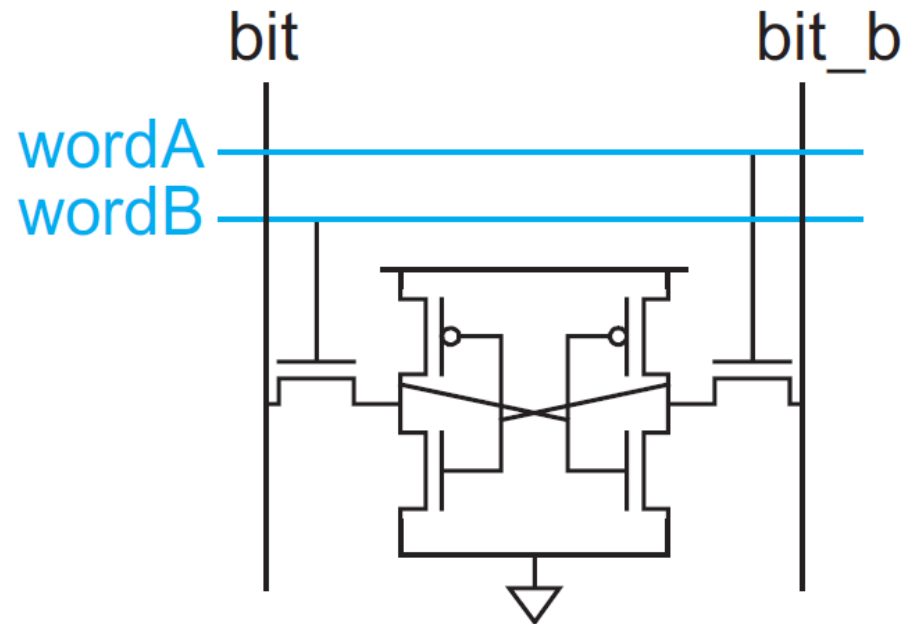
- A két keresztbecsatolt inverter felel a szokásos tárolási funkcióért.
- Hasonlít az SR latch-hez, de a beírás/olvasás 1-1 tranzisztoron keresztül történik, nem teljes a kapu.
  - (nyilván a kisebb helyfoglalás érdekében!)
- Az M_3 , M_4 tranzisztorokat elérési (access) tranzisztornak hívjuk.
- A működés elvben csak „digitális” szemlélettel követhető, de a valóság nem ilyen egyszerű...

- Feltételezzük, hogy a cellában logikai 1 van

- A bitvonalakat tápfeszültségre töltik elő. (a cella kis tranzisztorain keresztül a feltöltés nagyon sokáig tartana!)
- Az olvasás kezdetekor M_3 , M_1 kinyit, a $\overline{Bit}$ feszültsége lecsökken, miközben a Bit feszültsége változatlan.
- Kb. 100-200mV feszültségkülönbség elég ahhoz, hogy az érzékelő erősítő meghatározza a cella értékét.

- Láttuk, hogy az olvasáshoz tulajdonképpen nem szükséges mindkét bitvonal az olvasáshoz.
  - Két szóvonal alkalmazásával egyidőben két cellából lehet olvasni.
  - Az íráshoz mindkét bitvonalra szükség van.
  - “ügyes” időzítéssel pl. egy ciklus első felében két olvasást, a második felében pedig egy írást lehet végrehajtani.
  - Tipikusan CPU regiszterfájlok esetén alkalmaznak hasonló elrendezést.

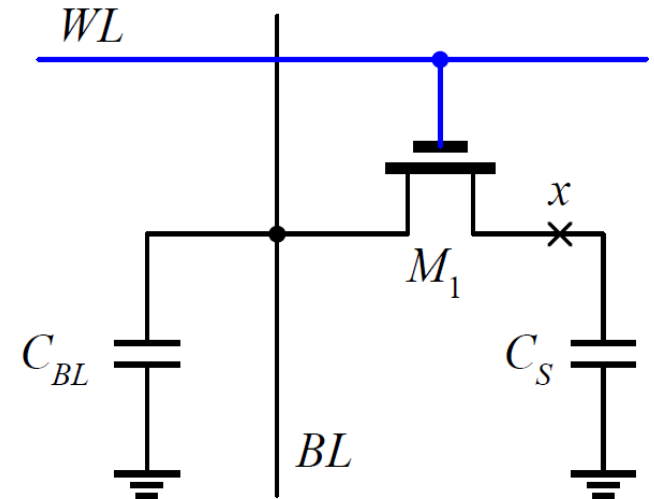

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Elektronikus Eszközök Tanszéke

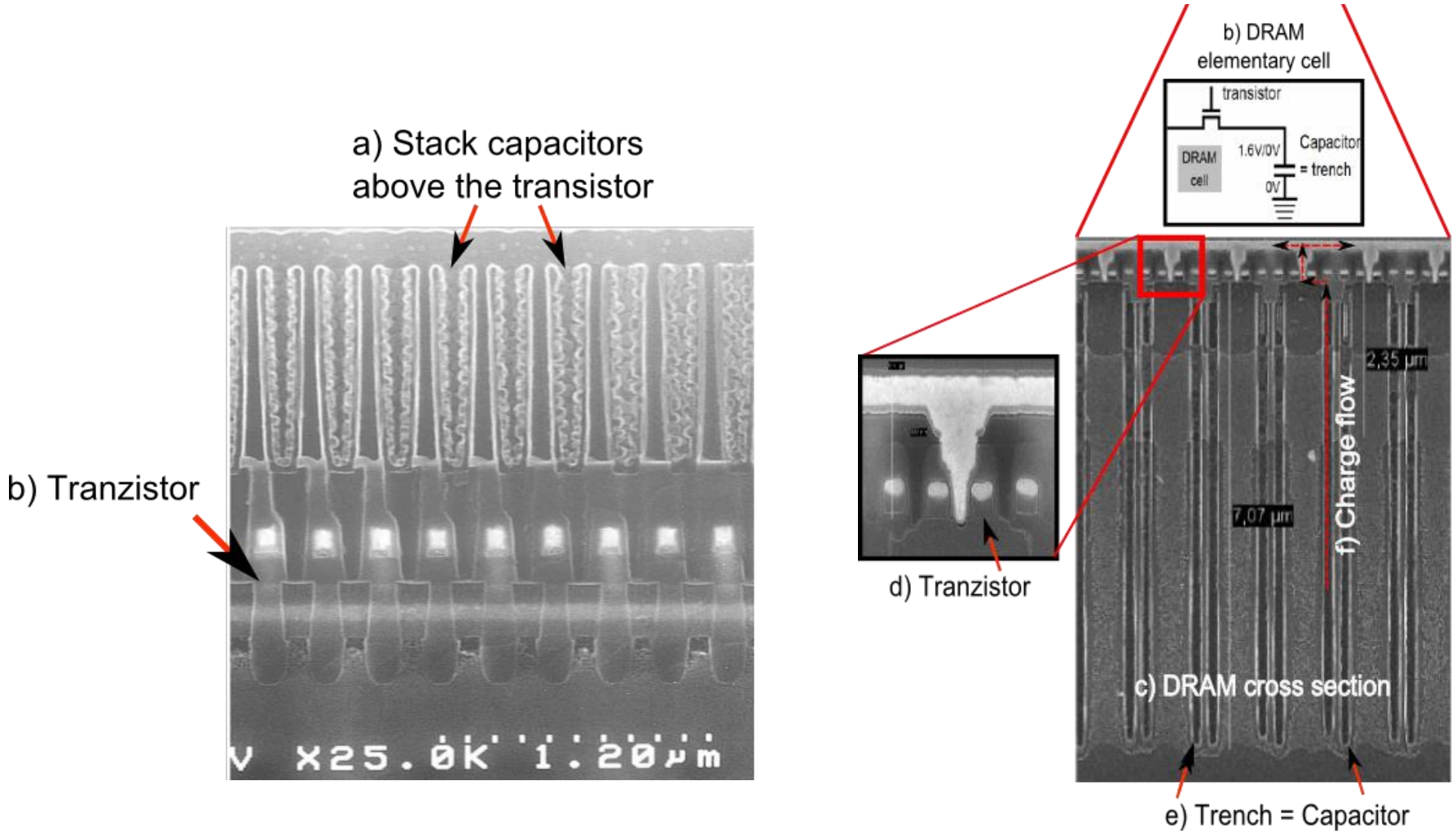
Dinamikus RAM (DRAM)

A dinamikus RAM cellája

- Az információt a C_S kapacitás tárolja, amit az M_1 tranzisztor kapcsol a bitvonalra.
- A tároló kapacitás tipikusan 25-40fF
- A tároló kapacitás általában speciális, három dimenziós struktúra
  - Árok (trench) kapacitás
    - A tranzisztor mellett árkot marnak a szilíciumba, majd ebben alakítják ki a tároló kapacitást
  - Stack kapacitás
    - A tranzisztor felett készül el egy vékonyréteg kapacitás.

A tároló kapacitás megvalósítása (illusztráció)

■ Forrás: <http://www.sdram-technology.info/sdram-cross-section.html>

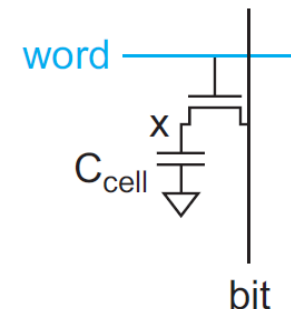
DRAM írás és olvasás

■ Írás

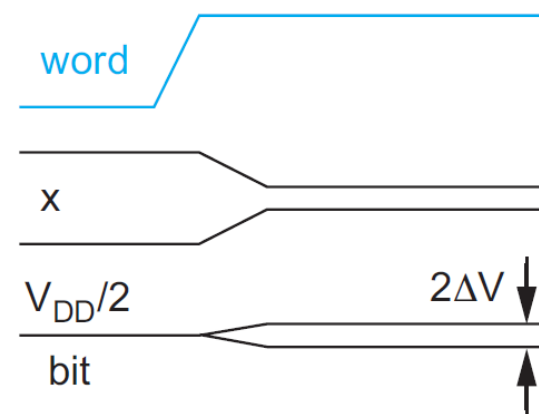
- A bitvonalat a logikai értékre állítva a szóvonal aktiválásakor a tároló kapacitás kisül, vagy feltöltődik.

■ Olvasás

- A bitvonalat a tápfeszültség felére előtöltik
- A szóvonal aktiválásakor a tranzisztor rákapcsolja a bitvonalra a tároló kapacitás töltését.
- Töltésmegoszlás történik, a bitvonal feszültsége:
- $$\Delta V = \frac{C_S}{C_{BL} + C_S} V_{DD} / 2$$
- változik meg, ez kb. 20-50mV
- Az érzékelő erősítő ezt állítja helyre.
- Az olvasás DESTRUKTÍV. A kiolvasott értéket vissza kell írni

(a)

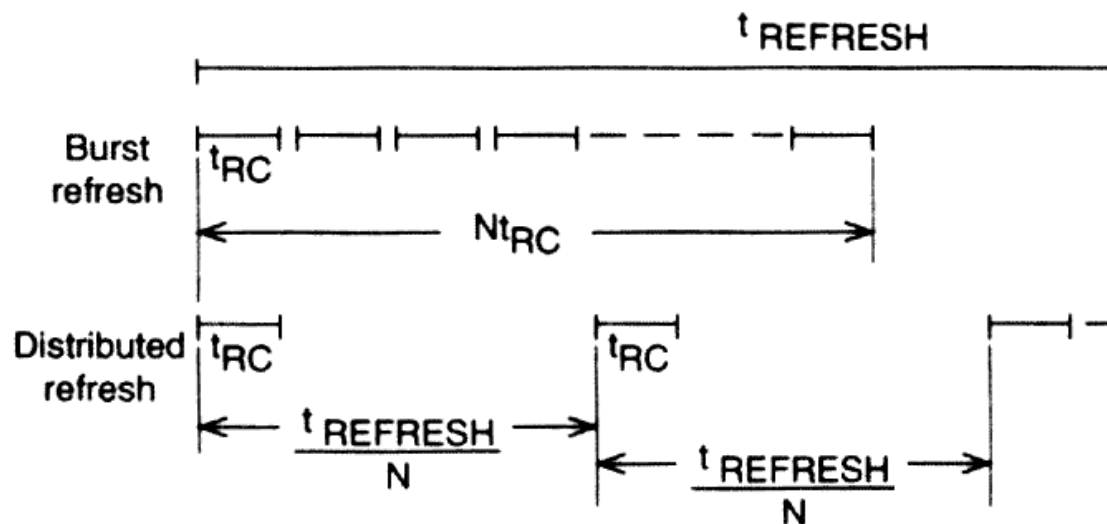

(b)

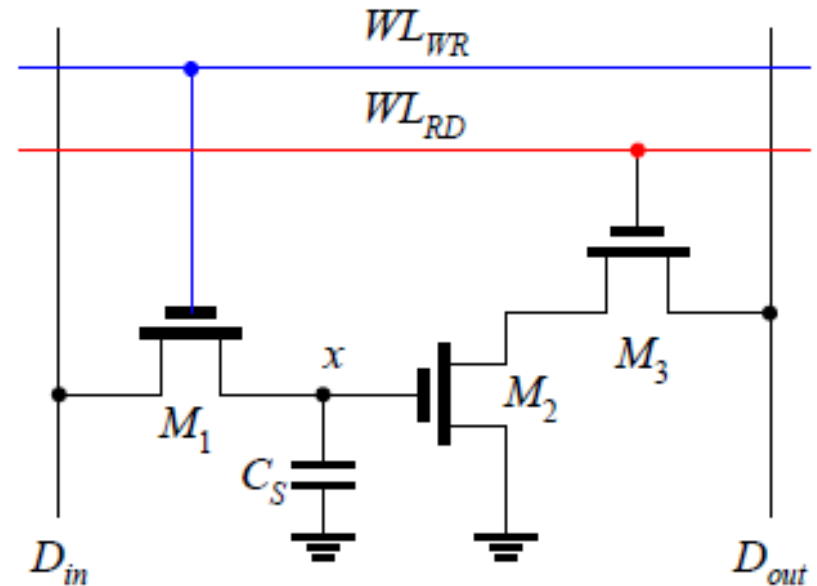
Frissítés

- A tároló kapacitásból a töltés szivárog
- A DRAM-ot frissíteni kell
- egyszerre 1 sort frissítenek, ennek t_{RC} ideje kb. 100-200ns
  - **Burst refresh:** az összes sort egyszerre frissítik.
  - **Distributed (hidden) refresh:** van egy számláló, ami nyilvántartja az utolsó frissített sort, és mindig a soron következő kerül frissítésre.

A beágyazott DRAM (embedded DRAM)

- Az egytranzisztoros dinamikus RAM spec. technológiát igényel.
- SoC-ben általában „csak” standard CMOS áll rendelkezésre
- Tároló kapacitás helyett az M1-M2 tranzisztor szórt kapacitása tárol.
  - A C_S kapacitás **NEM** külön alkatrész!
- Érdekesség: eredetileg ez az elrendezés volt az első DRAM
- Nagyméretű cache memóriákban alkalmazzák, rejtett frissítéssel.
  - (kedvezőbb méret, mint az SRAM)

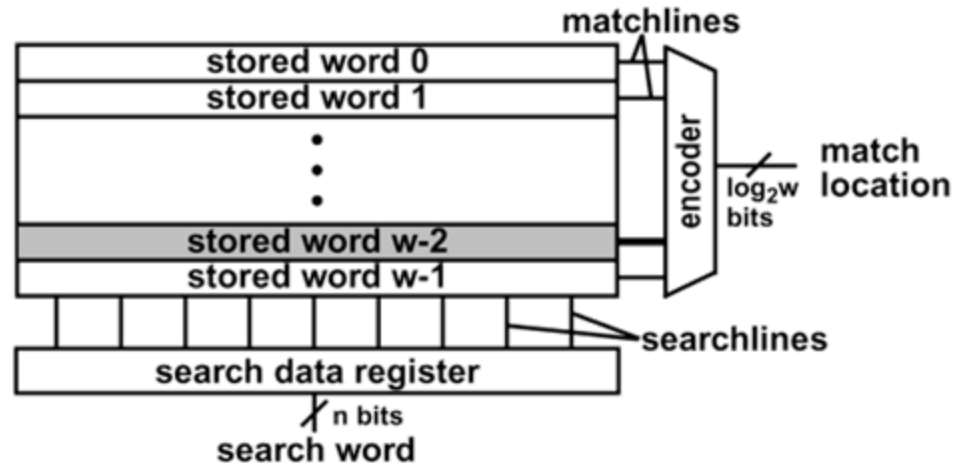

CAM

Content Addressable Memory

Azaz tartalommal címezhető memória

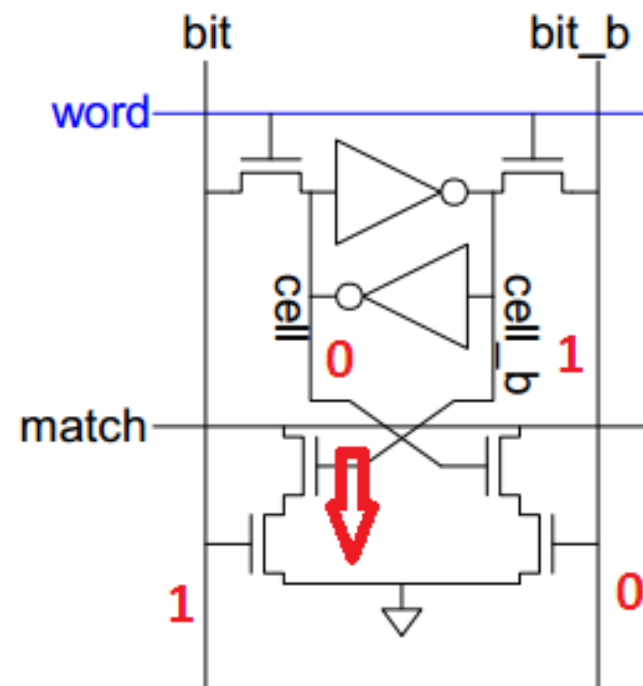
Tartalommal címezhető memória

- 1 órajel alatt állítja elő a keresett információ címét
  - Azaz $O(1)$ a keresés, nem pedig pl. $O(\log_2 n)$ és ráadásul mindig ugyanaddig tart!
  - A **search data register**-t hasonlítja össze párhuzamosan a tárolt információval
  - A match vonalak közül csak egy lesz aktív, ebből a cím előállítható
- Az előállított címhez a tartalom egy „hagyományos” memóriából előállítható (HW asszociatív tömb...)
- Használata:
  - TLB: virtuális page cím – fizikai page cím
  - Pl. routerekben MAC address – port

CAM elemi cella

- A statikus RAM celláját egészítik ki.
    - 10 tranzisztoros CAM cella
  - A keresett bit a bitvonalra kerül.
  - Ha megegyezik a tárolt bittel, nincs áramút a match line és a föld között.
  - Ha nem egyezik meg, akkor viszont kialakul áramút!
- Figyeljük meg a trükkös keresztbekötést! Mintha egy kizáró vagy kapu lenne.
  - A keresés a teljes soron zajlik, egyszerre.
  - Ha sehol sincs áramút, akkor a match line feszültsége nem változik meg.

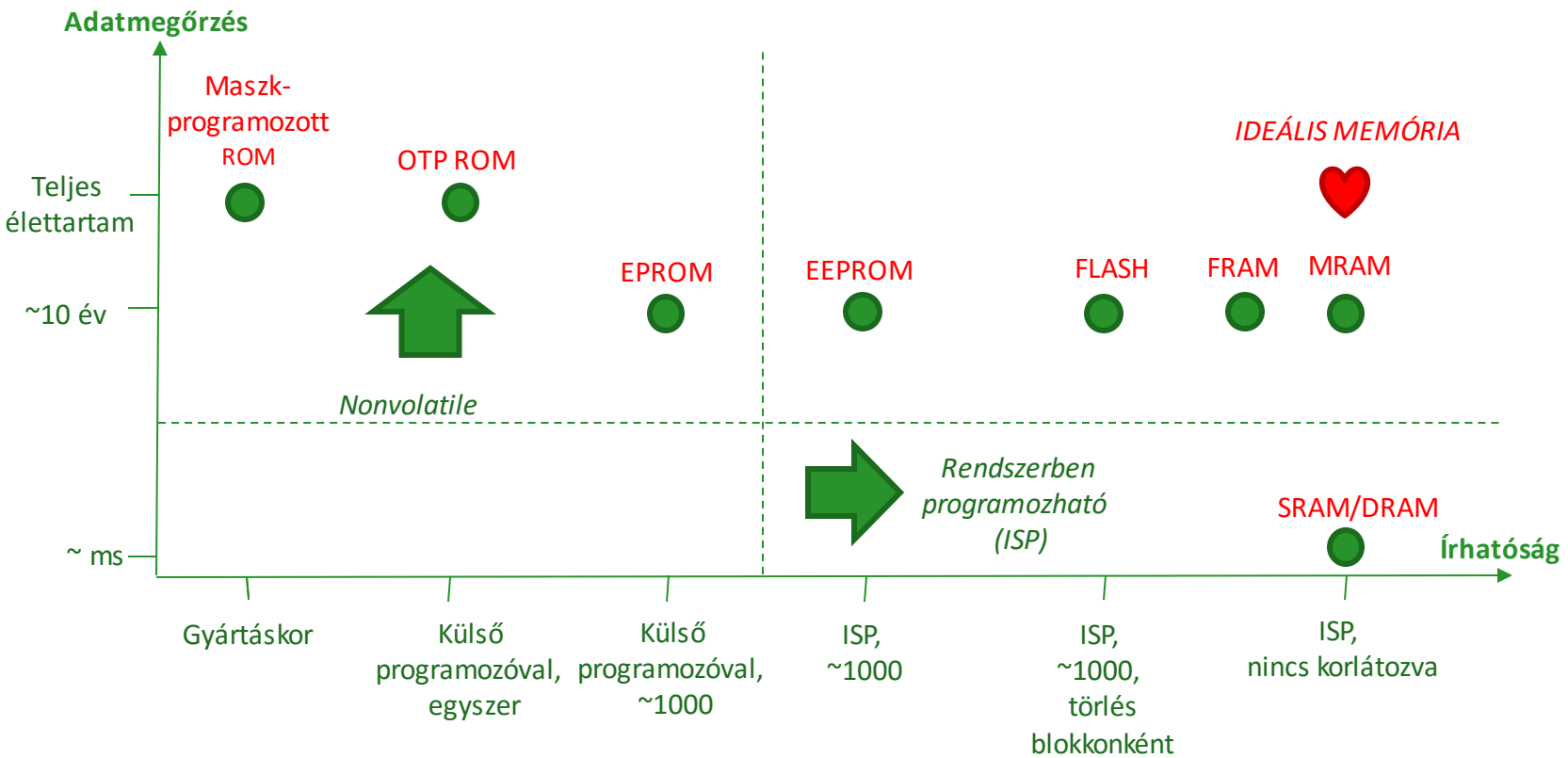

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Elektronikus Eszközök Tanszéke

IT eszközök technológiája

ROM

Emlékeztető

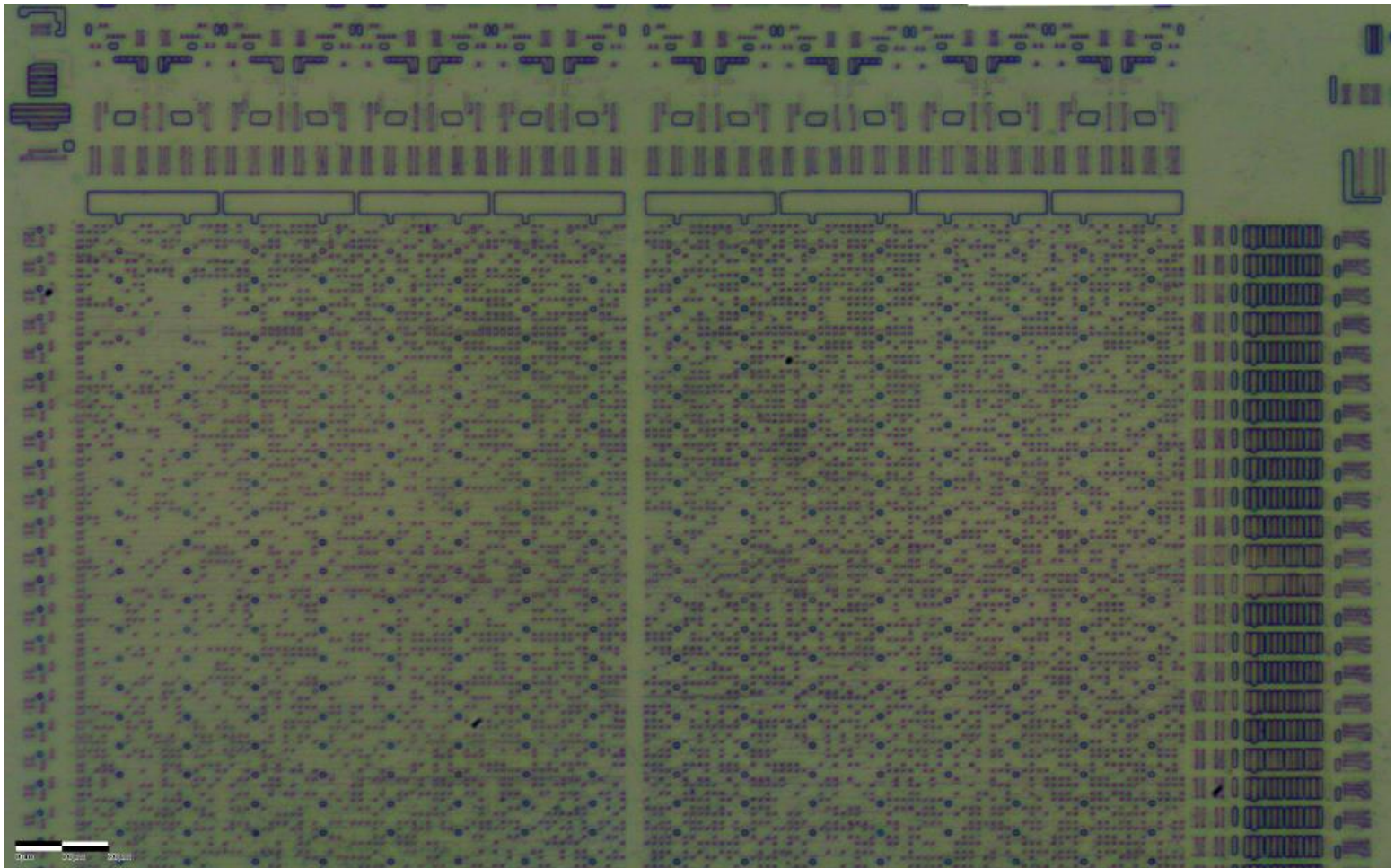

Maszk programozott ROM (MROM)

- Az információ **gyártáskor** kerül bele.
  - Az információ egy litográfiai lépéskor kerül bele, ehhez maszk szükséges, az elnevezés tehát innen származik.
  - Nagyon nagy sorozatú gyártásnál éri meg, mert a maszk elkészítése drága, viszont egy bit kis területet foglal, így egy bitre vetített ár kedvezőbb.
  - SoC-ben, mikroprocesszorokban a mikrokód, ill. a look-up táblázatok készülnek maszk programozott ROM segítségével.
  - Gyakran előfordul, hogy pl. mikrokontrollerek esetében a bootloader, a C runtime és a periféria könyvtár maszk programozott ROM-ban van, így kevesebb user flash memória szükséges.
  - Nagy sorozatban a gyártók megadott firmware-rel is hajlandóak legyártani a mikrokontrollereket.

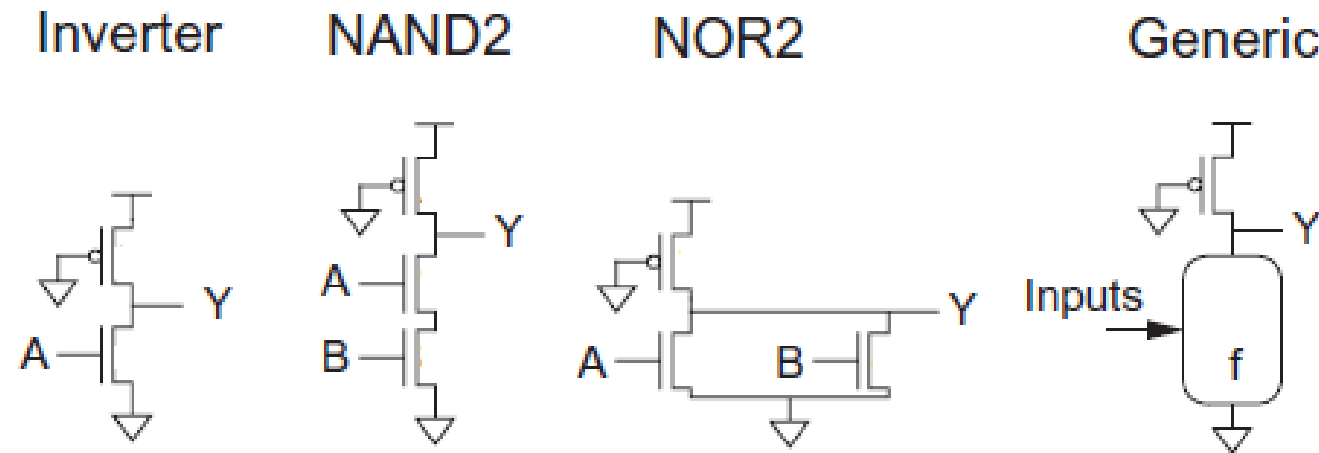

Maszk programozott ROM – néha még a hamisítónak is megéri!

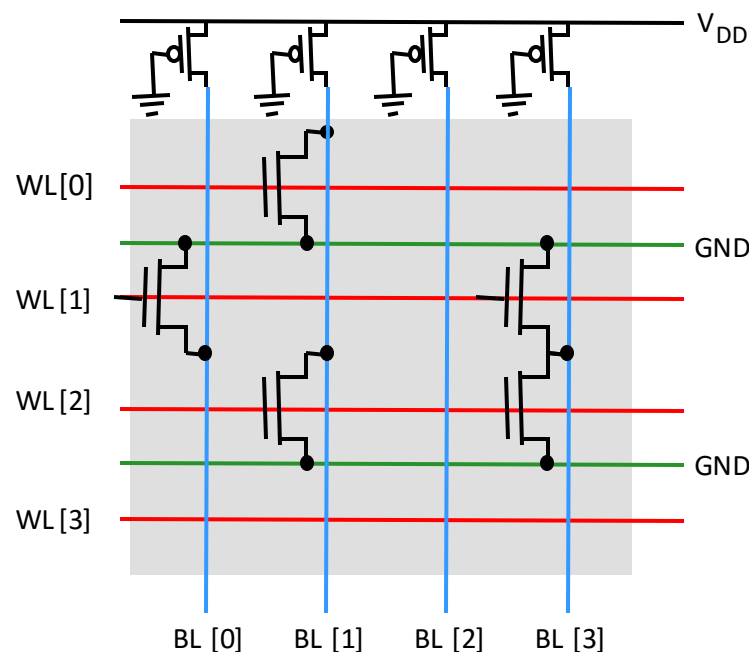
Forrás és történet: <http://zeptobars.ru/en/read/FTDI-FT232RL-real-vs-fake-supereal>, avagy miért nem működött az olcsó USB-RS232 átalakító...

Pszeudo NMOS kapu

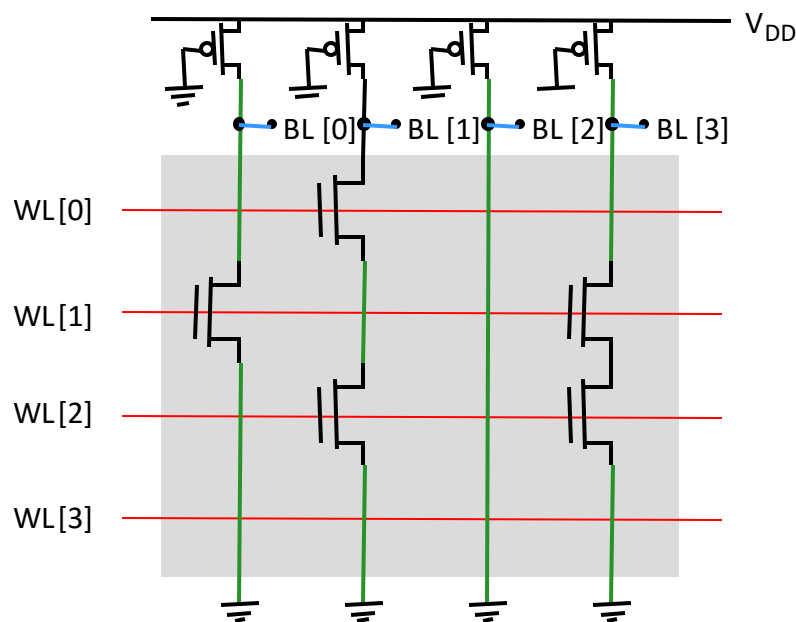
- A pMOS tranzisztort nem vezéreljük, hanem mindig nyitott.
  - Egy ellenállással modellezhető ilyenkor.
    - inverter esetén, ha $A=0$, $Y=1$, hiszen az nMOS zárt. Ha $A=1$, akkor áram folyik, a kimenet feszültsége: $V_Y = \frac{R_{NMOS}}{R_{NMOS} + R_{PMOS}}$
    - Tehát az alacsony szint nem 0V, hanem csak ahhoz közelálló, $\sim 100\text{mV}$ feszültség
    - Statikus fogyasztása van, ha a kimenet 0.
    - Cserébe egyszerűbb: $2n$ helyett $n+1$ tranzisztor

Maszk programozott NOR ROM

- Az elemi cella egy nMOS tranzisztor.
  - Az információt az tárolja, hogy egy adott helyen lévő tranzisztor elektromos szempontból jelen van-e vagy sem.
  - Az aktivált tranzisztor a bitvonalat a földre köti.
  - Egy adott bitvonalra nézve ez egy sokbemenetű pseudo nMOS NOR kapu.
  - A bemenetek közül egyszerre csak egy lehet aktív – ha a tranzisztor vezet 0, egyébként pedig 1 a programozott érték.

NAND ROM

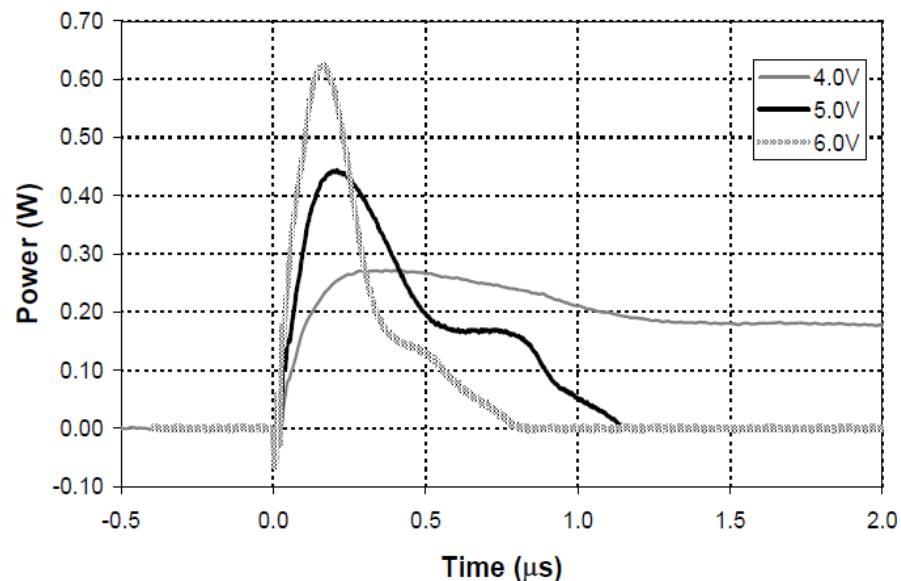
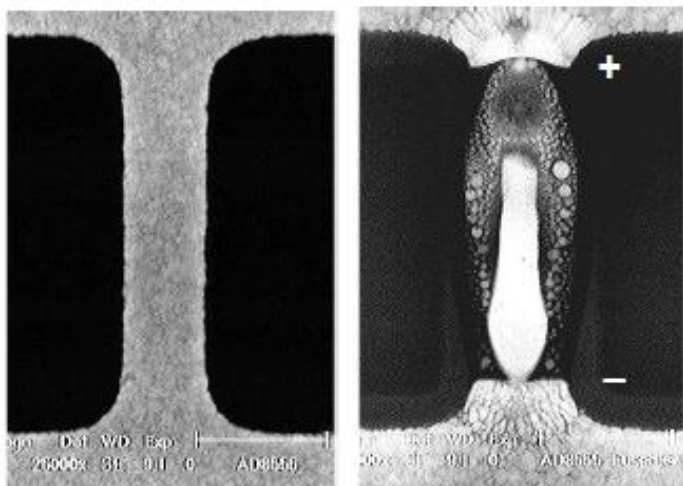

- A tranzisztorokat most sorba kapcsoljuk, így egy pseudo nMOS NAND kaput kapunk.
  - Az információt az fogja tárolni, hogy egy adott helyen a tranzisztort rövidrezártuk-e fémezéssel, vagy sem.
- Kiolvasáskor minden szóvonalat aktíválunk, kivéve a kérdéses sort. Ha az adott helyen nincs tranzisztor, a kimenet 0, mert a NAND kapu összes további tranzisztora vagy vezet, vagy rövidrezárt. Ha van tranzisztor, a kimenet 1.

Egyszer programozható ROM

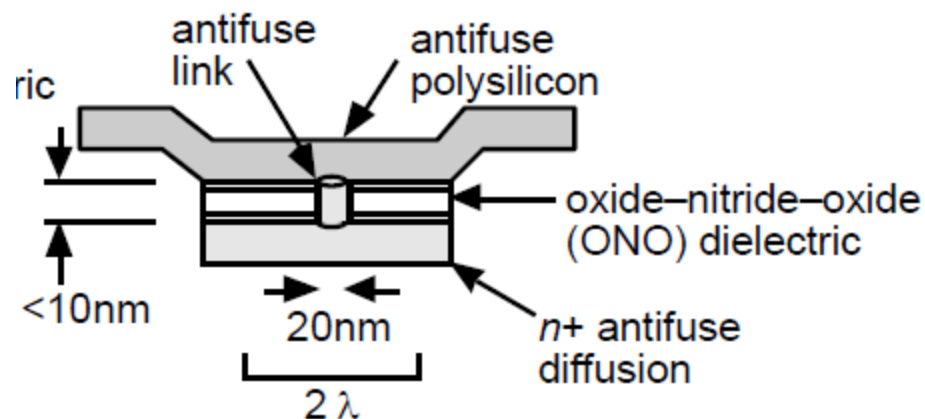
- Firmware
- On-chip konfiguráció kialakítása, akár működés közben is
  - Kalibrálási konstansok
  - Titkosítási kulcsok
  - Chip azonosító
  - Pl. nem működő részek megjelölése, összeköttetések kialakítása
- Egyéb, pl. jogszabályban előírt, később nem módosítható adatok tárolása
- Az információtároló elem a fuse vagy antifuse.
  - Fuse: rövidzár, kiégetés (nagyobb energiájú impulzus) után nem vezet.
    - Keskenyített nagyobb ellenállású réteg pl. poliszilícium
  - Antifuse: kiégetés után vezet, égetés nélkül szakadás. Minél kisebb az ellenállása, annál kevesebb lesz a késleltetés.

Fuse

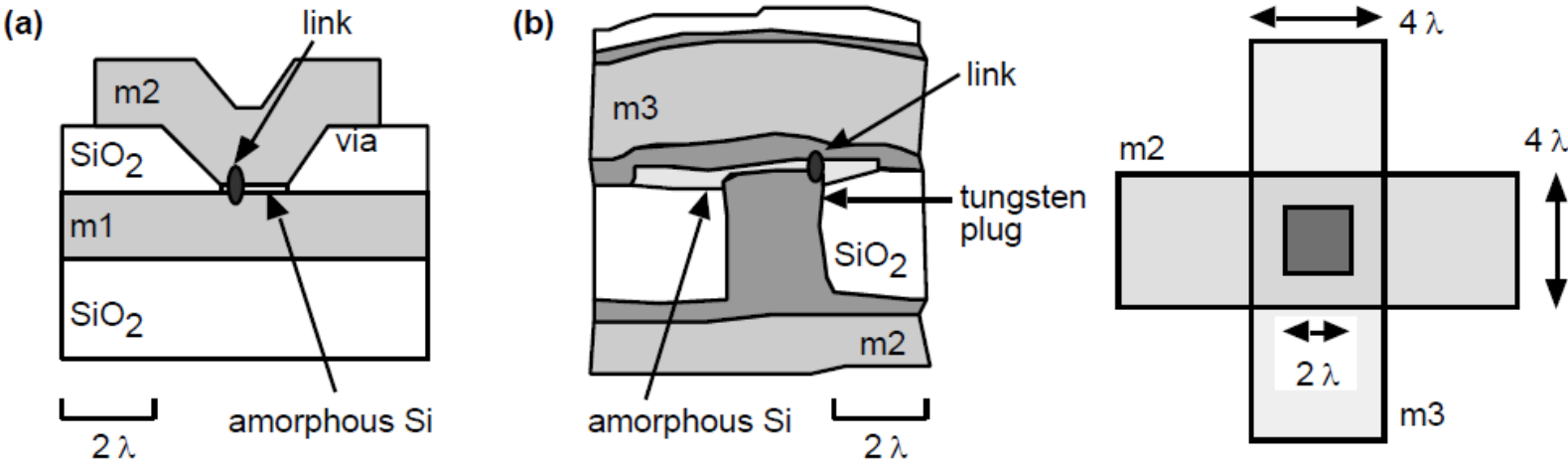
- Poliszilícium vagy szilicid pl. NiSi (nikkel-szilícium ötvözet)
- A keskeny rész ellenállása a legnagyobb.
  - Helyi melegedés jön létre.
  - Ahol a folyamat megindul, ott a visszacsatolás pozitív, hiszen a melegedés miatt az ellenállás is nagyobb.
  - Nagyobb teljesítmény esetén az anyag elpárolog, a kiégetés gyorsabb
  - Nagy területet foglal a felszínen.

PLICE

- PLICE – programmable low impedance circuit element
  - Vékony Si_3N_4 – SiO_2 szigetelő.
  - A szigetelő átüt, majd megolvad.
  - Néhány 100 Ohm-os ellenállásként viselkedik kiégetés után
  - Felszínre merőlegesen helyezkedik el.

Fém – fém antifuse

- A két fémréteg között az amorf szilícium szigetelőként viselkedik.
- Nagyobb térerősség hatására átüt, majd újrakristályosodik, azaz vezetővé válik.
- Kb. 80 Ω egy kontaktus.

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Elektronikus Eszközök Tanszéke

Elektromosan programozható memóriák

A tárolás fizikai elve

- Az információt egy MOS tranzisztor **küszöbfeszültsége** tárolja.
  - A küszöbfeszültség változtatható (ez a programozás)
  - kiolvasáskor:
    - A tranzisztor vezet/nem vezet (SLC – single level cell)
    - Adott feszültségek mellett jól megkülönböztethető áramok folynak (MLC – multi level cell 4db, TLC - triple level cell 8db)
- A küszöbfeszültség: az a gate-source közé kapcsolt feszültség, amikor a vezetőképes inverziós csatorna létrejön
- A küszöbfeszültség függ a szigetelőben lévő töltésektől
  - Pl. n csatorna esetén a negatív töltés gátolja a csatorna kialakulását, azaz a küszöbfeszültség megnövekszik
  - a pozitív töltés viszont elősegíti. Szélsőséges esetben $V_{GS}=0$ esetén is vezethet a tranzisztor.

A tárolás fizikai elve

- Tehát ha ki lehet alakítani töltés tárolására alkalmas konstrukciót, akkor a küszöbfeszültséget tetszőleges irányba változtathatjuk
  - Azaz **programozhatóvá** tesszük a MOS tranzisztort!
  - Többfajta konstrukció:
    - Lebegő (sehova nem kötött poli-Si) gate, az ún. floating gate
    - Többrétegű szigetelő anyagok határfelülete, amely töltéscsapdákat tartalmaz

A programozás/törlés fizikai elve

- Elektronokat kell mozgatni a töltés-tároló eszközre, amelyet általában egy vékony szigetelő választ el.
  - Két fizikai jelenség
    - Lavina letörés: nagymennyiségű, nagyenergiájú, ún. forró elektron jelenik meg, amelyek energiája elég ahhoz, hogy keresztülhaladjon a szigetelőn
    - Alagút (tunnel) jelenség: megfelelő térerősség hatására egy keskeny szigetelőn biz. valószínűséggel keresztülhalad az elektron.

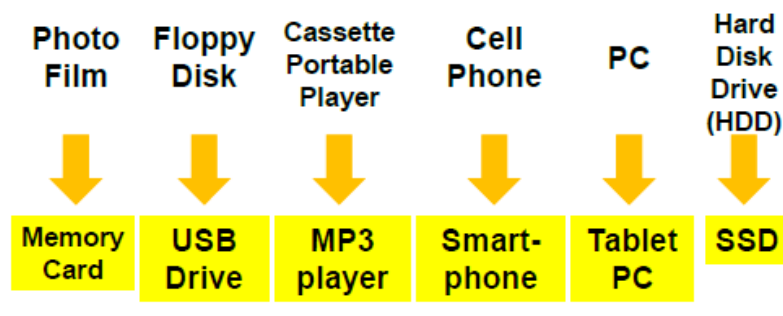
(E)EEPROM

■ Régi technológiák

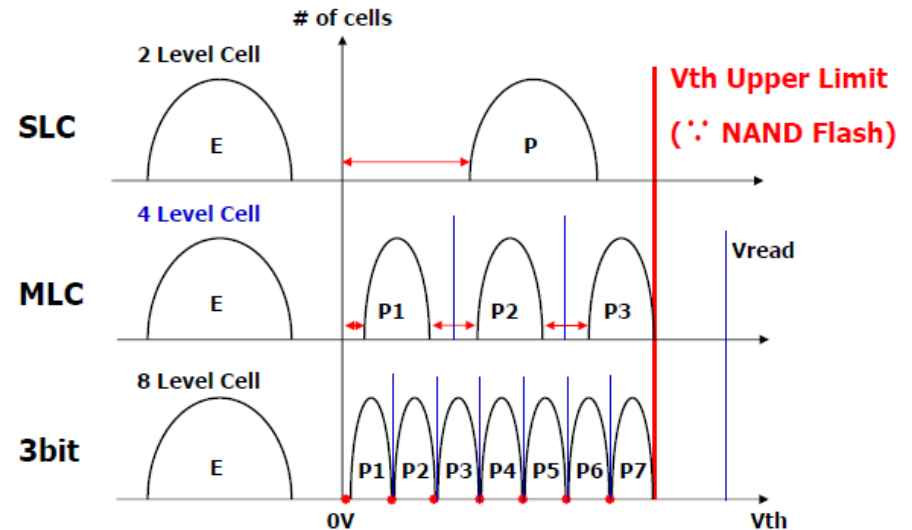
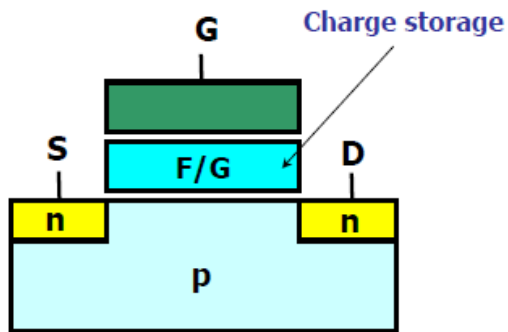
- EPROM: programozás lavinaletöréssel, törlés UV fény segítségével
- EEPROM: programozás-törlés alagútjelenséggel.

■ FLASH EEPROM

- Programozás: lavinaletöréssel vagy alagútjelenség segítségével, törlés alagút
- A legsikeresebb memóriatípus...
- 1992 – 700nm, 16Mbit
- Évtizedes-évszázados technológiákat váltott le.

FLASH EEPROM

A lebegő gate-et vékony oxid választja el a szubsztráttól.

- A küszöbfeszültség megváltozása a lebegő gate-n az elektronok számának megváltoztatását jelenti.
- SLC – single level cell – azaz két, jól megkülönböztethető állapotot hozunk létre
- MLC – multi level cell - több V_T így a tranzisztor több bitet tárol
  - Marketing elnevezések: MLC 2bit/tranzisztor TLC 3bit/tranzisztor

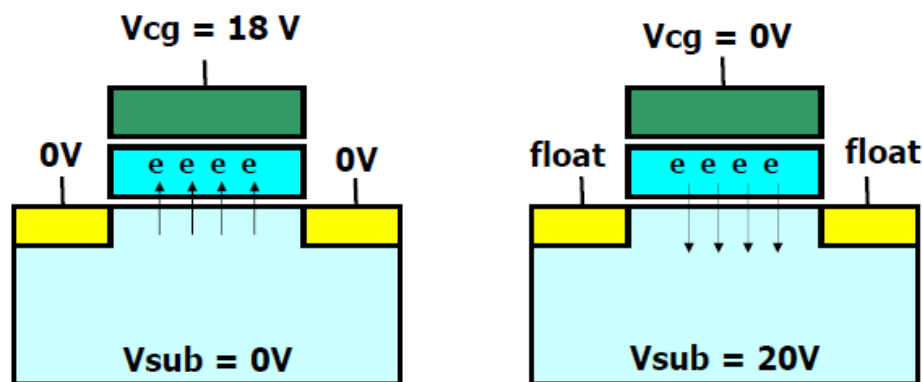
	NAND	NOR
Cella mátrix	<p>Word line</p> <p>Unit Cell</p> <p>Source line</p> <p>$5F^2$</p> <p>$2F$</p> <p>$2.5F$</p>	<p>Word line</p> <p>Unit Cell</p> <p>Source line</p> <p>Bit line</p> <p>Contact</p> <p>$10F^2$</p> <p>$2F$</p> <p>$5F$</p>
Kereszt - metszet		
Tulajdon - ságok	<p>Kis cellaméret, nagy sűrűség</p> <p>Kis teljesítménnyel programozható</p> <p>Háttértárolás!</p>	<p>Nagy teljesítménnyel kell programozni, a programozás és a törlés lassú. A véletlen elérés viszont gyors. Program memória!</p>

■ NOR FLASH

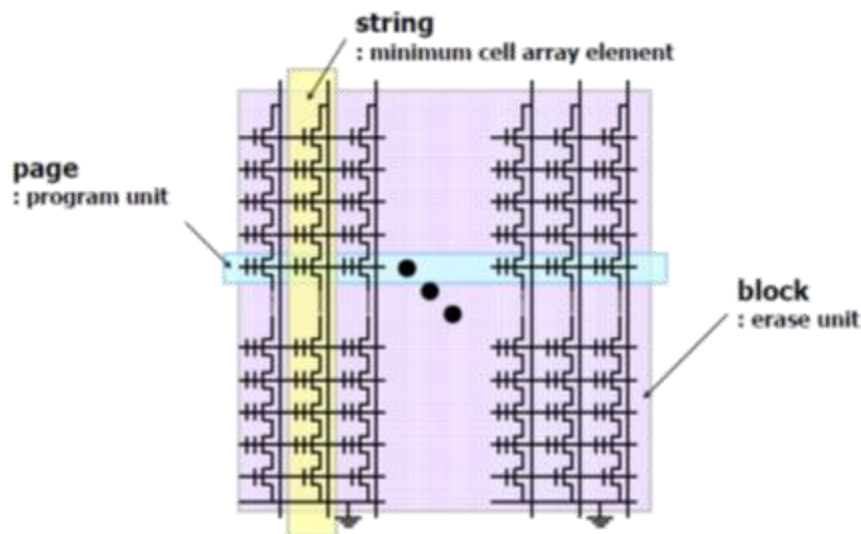
- Programozás: lavinaletöréssel
- Törlés: tunnelezéssel.
- Felépítése megegyezik a NOR ROM/EPROM felépítéssel

■ NAND FLASH

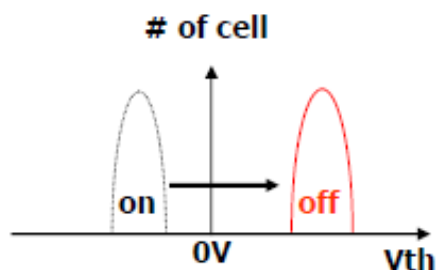
- Programozás és törlés egyaránt tunnelezéssel.

Terminológia

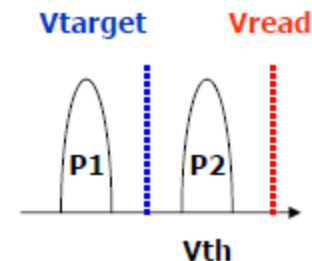
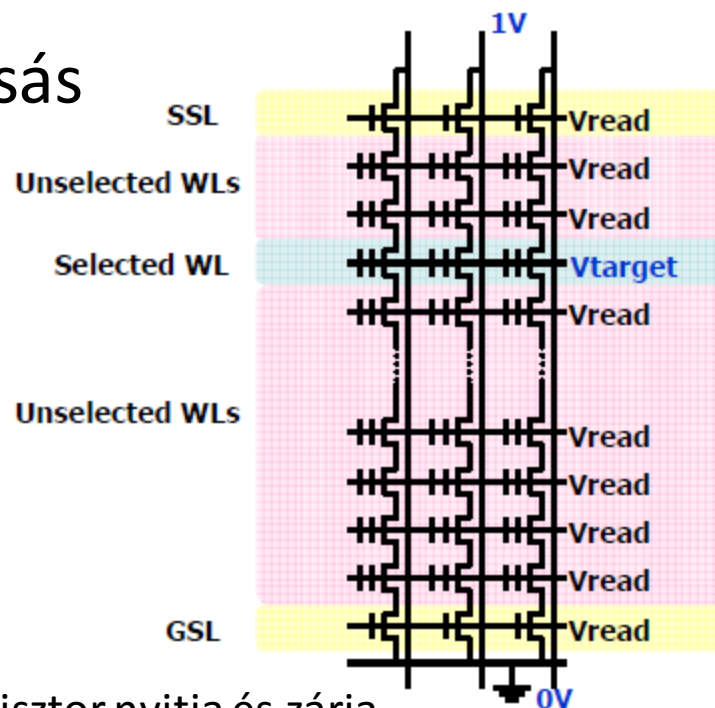
- Page
  - ~256..512 byte, ekkora egységekben történik a programozás
- String
  - A tároló tranzisztorok és a két access tranzisztor
- Block
  - a törlés egysége 64..128 page

- Kétállapotú cellát vizsgálunk, a két állapot pedig
  - **ON**: a tranzisztor küszöbfeszültsége negatív, mindig vezet
  - **OFF**: a tranzisztor küszöbfeszültsége pozitív. Az olvasáshoz használt feszültségen nem vezet.

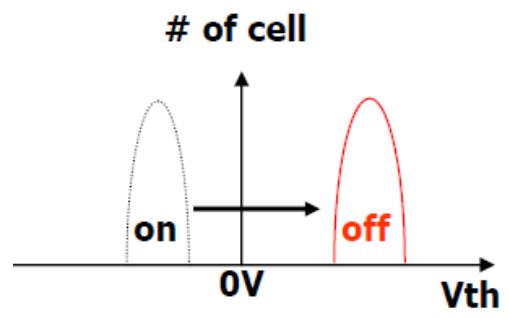
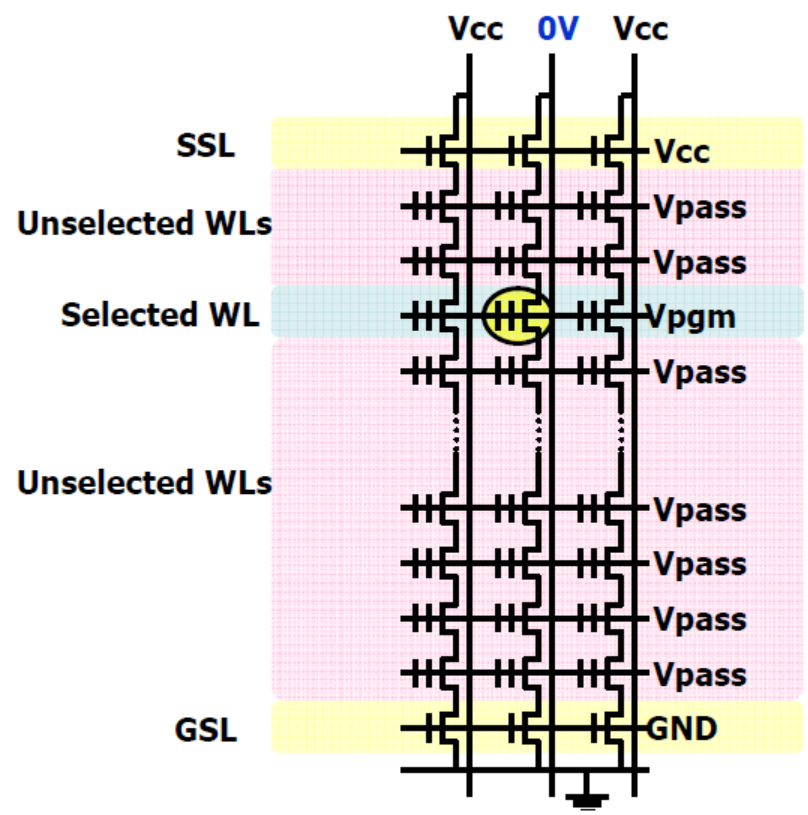

NAND Flash olvasás

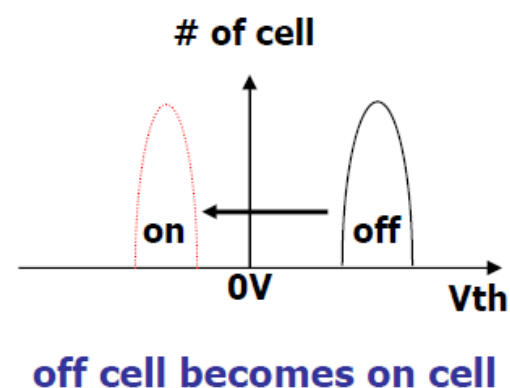
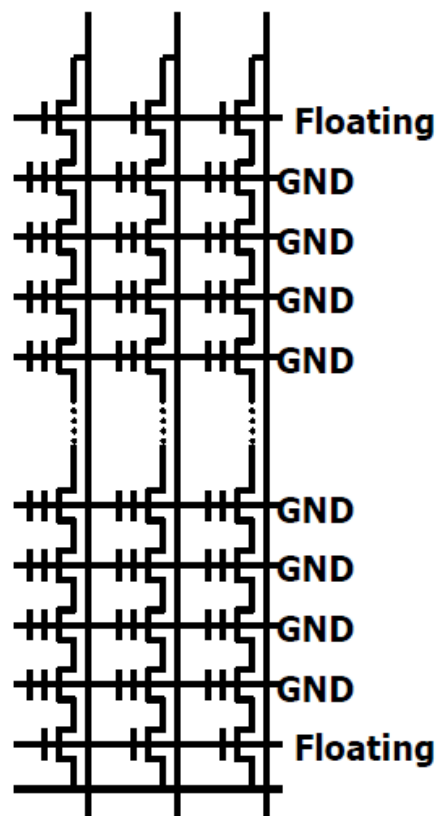
- A sor egy aktiváló tranzisztor nyitja és zárja.
- A kiolvasás, programozás jóval bonyolultabb
  - Pl. SLC esetén az olvasás:
    - A source vonalat földeljük.
    - az aktivált cellán kívül az összes szóvonalat magas feszültségre kapcsolják (**olvasó feszültség**, ezek a tranzisztorok tehát mindenképpen vezetnek), az aktivált cellára a „0” értéknél kicsit nagyobb gate feszültséget kapcsolnak.
    - Ha a tranzisztor vezet, akkor az egész sor vezet, tehát a benne tárolt érték logikai 1, egyébként pedig 0.
    - MLC esetén különböző feszültszintekkel kell ugyanezt végigpróbálni.

NAND FLASH, programozás

- A kiválasztott sor programozási feszültséget kap, ami kb. 2x az olvasási feszültségnek, kb. 20V
- Az elektronok a lebegő gate-re tunneleznek, így a küszöbfeszültség megnövekszik.

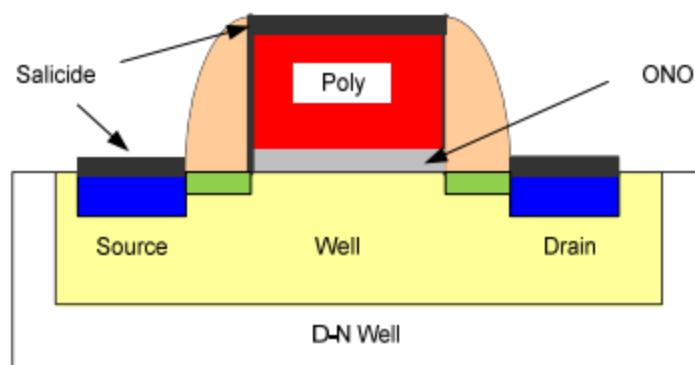
NAND FLASH, törlés

- A blokk szubsztrátját a törlő feszültségre kapcsolják. Az elektronok a lebegő gate-ről a szubsztrát irányába tunneleznek. A lebegő gate töltése pozitívvá válik, a tranzisztor küszöbfeszültsége negatív lesz.

Modern FLASH – SONOS tranzisztor

- Lebegő gate helyett töltéscsapdás tárolás.
- A $\text{SiO}_2 - \text{Si}_3\text{N}_4$ határfelületen található töltéscsapdák töltése változtatható
  - Alacsonyabb feszültség (5-8V a 12-20V helyett)
  - Megbízhatóbb, több programozás/törlés ciklust visel el mint a lebegő gate.

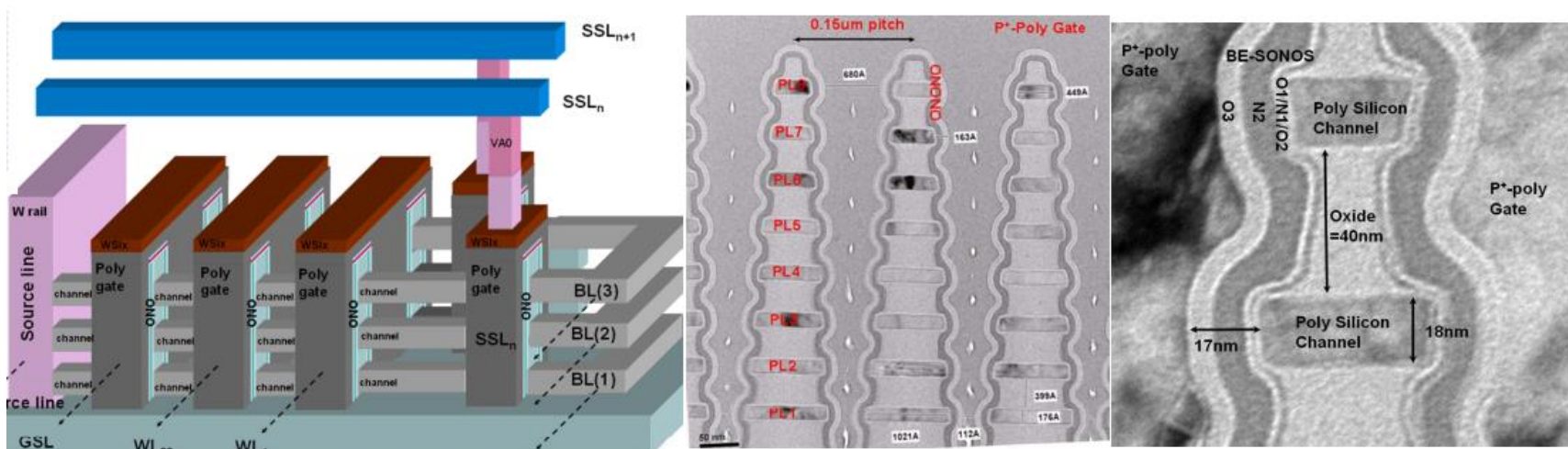
Új elrendezések

VNAND

Ferroelektromos RAM (FRAM)

Magnetorezisztív RAM (MRAM)

VNAND – vertikális NAND

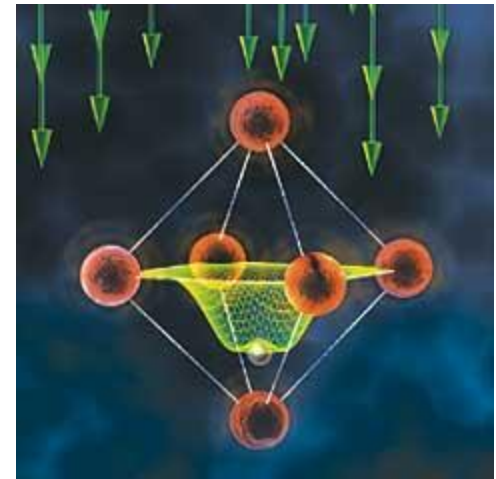
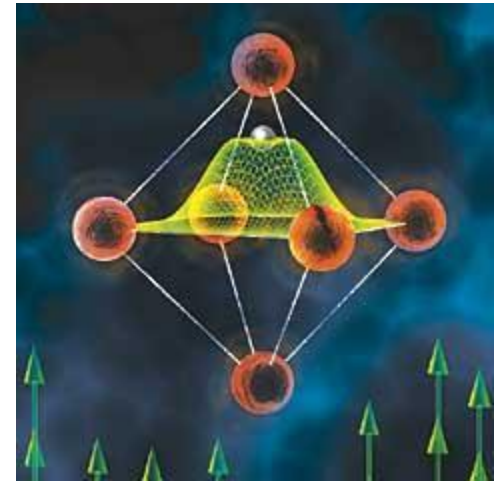

- A tranzisztor nem hagyományos MOS tranzisztor, hanem vékonyréteg (TFT) tranzisztor: a csatorna anyaga poliSi.
- A töltéstároló réteg ONO struktúra.
- 24-32 réteg építhető jelenleg.

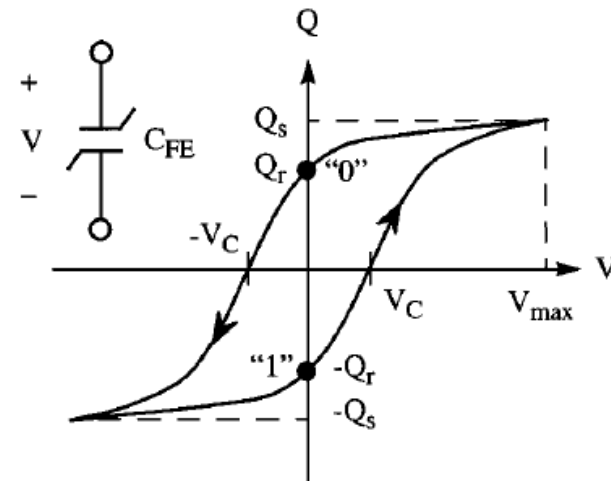
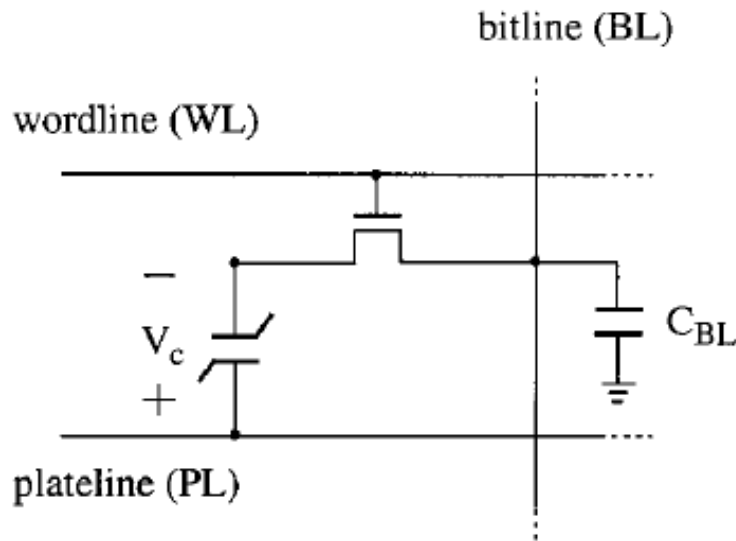
Ferroelektromos RAM

■ Ferroelekromos anyag

- Semmi köze a vashoz 😊, az elnevezés a ferromágnesesség mintájára született.
- A polarizáció (atomok, molekulák a térerősség irányába fordulnak) egyes kristályokban megmarad a térerősség megszűntetése után is.
  - PZT, azaz ólom-zirkónium-titanát ($\text{Pb}[\text{Zr}_x\text{Ti}_{1-x}]\text{O}_3$)
  - Két egyensúlyi állapot van, az oxigén atom középen el tud mozdulni.
- A polarizáció irányváltása töltésmozgással (árammal jár)
- Az ötlet 1952-ből származik...
- És hasonlít az ősi mágnesgyűrűs memóriára

FERAM elemi cella

- Nagyon hasonlít a DRAM elemi cellára, a tároló kapacitás dielektrikuma PZT.
- Ez tehát egy memóriával rendelkező kapacitás.

Magnetorezisztív RAM

- A tároló elem egy speciális rétegszerkezet, két ferromágneses anyag között egy vékony szigetelő réteg, amin kvantummechanikai hatással az elektronok át tudnak menni.
- A szerkezet ellenállása függ attól, hogy a két ferromágneses rétegben a mágnesesség iránya megegyezik-e, vagy ellentétes.

